

Kültür Felsefesi Açısından Bir Toplumun Varoluşu: Cengiz Aytmatov Düşüncesi Üzerinden Bir İnceleme¹

Burak KARABULUT²

Öz

Bu çalışma, Cengiz Aytmatov'un edebi külliyatında yer alan referanslar, temsiller ve tarihsel unsurlar üzerinden özgün bir kültür felsefesi geliştirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yöntemsel olarak Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* adlı eserini merkeze alan makale, yabancılaşma olgusunun bir yansıması olan mankurtlaşma teması üzerinden bir inceleme yapmaktadır. Eserde savunulan temel teze göre, toplumsal varoluş, kültürel kimliğin korunmasına ve sürdürülmesine sıkı sıkıya bağlıdır ve bu bağ ancak din, dil ve sanat gibi temel unsurları içeren bütüncül bir kültür felsefesi zemininde anlaşılabilir. Aytmatov, otantik bir varoluşçuluk anlayışıyla, bireyin kendi kültürünü tanıması ve sahiplenmesinin ahlaki bir gereklilik olduğunu ileri sürer. İnsanın hümanist bir çizgide kalabilmesi, Aytmatov'a göre, kültürel özbilinçten evrensel saygıya uzanan bir süreçle mümkündür. Yazar, özellikle Sovyet dönemi bağlamında kültürel belleğin yitilmesini "mankurtlaşma" – bireyin kendi tarihine, kültürüne ve kimliğine

Atif için: / Please Cite As:

Karabulut, B. (2025). Kültür felsefesi açısından bir toplumun varoluşu: Cengiz Aytmatov düşüncesi üzerinden bir inceleme. *Journal of Turkic Civilization Studies*, 6(1), 58-75.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.05.2025

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.06.2025

¹ Bu makale, 19.04.2025 tarihinde Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "V. Türk Uygarlığı Kongresi"nde sunulan özet metnin genişletilmiş halidir.

² Doktorant, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, burakarabulut65@gmail.com

Kültür Felsefesi Açısından Bir Toplumun Varoluşu: Cengiz Aytmatov Düşüncesi Üzerinden Bir İnceleme

yabancılaşarak insanlığını kaybetmesi – kavramıyla eleştirir. Bu tespitler, Aytmatov'un eserlerinde işlediği otantik varoluşçu perspektifle birleşerek, kültürün kimlik ve varoluş için merkezîyetini vurgulayan kültür felsefecileri Johann G. Herder, Wilhelm Dilthey ve Martin Heidegger'in benzer görüşleriyle önemli paralellikler arz etmektedir. Bu durum, bireyin ve toplumun kendi kimliğini inşa etme ve anlamlandırma çabasının evrensel bir önem taşıdığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Edebiyat, Kültür felsefesi, Varoluşçuluk, Otantiklik.

The Existence of a Society from the Perspective of Cultural Philosophy: An Examination Through the Thought of Chingiz Aitmatov

Abstract

This study aims to demonstrate that Chingiz Aitmatov developed an original philosophy of culture through the references, representations, and historical elements present in his literary corpus. Methodologically centered on Aitmatov's work "The Day Lasts More Than a Hundred Years," the article conducts an examination through the theme of *mankurtism* as a reflection of the phenomenon of alienation. According to the fundamental thesis advocated in the work, social existence is inextricably linked to the preservation and continuation of cultural identity, and this connection can only be understood within the framework of a holistic philosophy of culture encompassing fundamental elements such as religion, language, and art. Aitmatov, with an authentic understanding of existentialism, asserts that it is a moral imperative for individuals to recognize and embrace their own culture. For Aitmatov, humanity's ability to remain on a humanist trajectory is possible through a process extending from cultural self-awareness to universal respect. The author critiques the loss of cultural memory, particularly in the Soviet era context, with the concept of "*mankurtism*"—the individual losing their humanity by becoming alienated from their own history, culture, and identity. These findings, combined with the authentic existentialist perspective Aitmatov explores in his works, present significant parallels with the similar views of cultural philosophers such as Johann G. Herder, Wilhelm Dilthey, and Martin Heidegger, who emphasized the centrality of culture for identity and existence. This situation demonstrates the universal importance of the individual's and society's endeavor to construct and make sense of their own identity.

Key Words: Philosophy, Literature, Cultural philosophy, Existentialism, Authentic.

GİRİŞ

Kültür, tanımlama aşamasında çok sayıda tanım ve karmaşıklığa konu olan, oldukça çeşitli bir kavramdır. Bu makalede, kültür bilimi veya uygarlık-kültür ilişkisi gibi konularla bir karşılaştırma yapmadan, doğrudan kültürün kısa ve kabul edilen tanımından hareketle kültür felsefesi meselesine giriş yapılacaktır. Bu bağlamda özellikle felsefe sözlüklerinde kültür, insan toplumlarının biyolojik kalıtım yerine sosyal etkileşim yoluyla nesilden nesile aktardığı maddi ve manevi ürünlerin tamamını ifade eder. Sembolik ve öğrenilmiş unsurların bir aradalığı olarak da tanımlanabilir. İnsan eylemlerinin genetik değil, toplumsal kanallardan aktarılan yönlerini kapsayan bir bütündür. Bu kavram, köken olarak Latinceye dayanır ve günümüzdeki anlamıyla ilk kez 17. yüzyılda Samuel von Pufendorf tarafından kullanılmıştır. Pufendorf'a göre kültür, doğanın zıttı olarak belirli bir toplumsal bağlamda ortaya çıkan tüm insan eserlerini ifade eder. 18. yüzyılın sonlarında Immanuel Kant da kültürü, insanın rasyonel özünden kaynaklanan amaç ve ideallerin tümü olarak tanımlamıştır (Cevizci, 2010).

Kültür felsefesi ise toplum halinde yaşayan insanın ve insanlığın kökeni, özü, nitelikleri ve tarih içindeki değişimleri üzerine düşünme etkinliğidir. İnsan, insan toplumu ve insanlıkla ilgili her şeyi konu edinerek, konuları sınırlanmış diğer felsefe disiplinlerinden ayrılırken, aynı zamanda bu disiplinlerin tümünü kucaklayan özel bir konuma sahiptir. Kültür olgusunu oluşturan dil, din, bilim, teknik, sanat, ahlak, devlet, siyaset, estetik gibi fenomenlerin tarih içindeki değişim ve dönüşümlerini, aralarındaki bağıntıları inceler. Bu yönüyle tarih felsefesiyle iç içe geçer ve hatta bazı filozoflar tarafından onunla özdeş sayılır (Özlem, 2012).

Kültür, insan düşüncesinin, niyetlerinin ve amaçlarının somutlaşmış hâli olarak, insan eliyle yaratılan tüm maddi ve manevi eserleri kapsar. Bu nedenle, kültür üzerine epistemolojik ve ontolojik sorgulamalar yapmak, bir kültür bilimi veya felsefesi inşa etmek, kaçınılmaz olarak kültürel bir üretim sürecine dâhil olmayı gerektirir. Kültür bilimi veya felsefesinin inşası, bireyin bilişsel yapısından, edindiği kültürel birikimden ve belirlediği ereksel hedeflerden soyutlanamaz. Her bir düşünce, teorik model veya metodolojik yaklaşım, belirli bir sosyo-kültürel bağlamda şekillenir ve bu bağlamın izlerini taşır. Kültürün yaratıcı öznesi olan insan, aynı zamanda kültürel formasyonun da nesnesi olarak, kendi

Kültür Felsefesi Açısından Bir Toplumun Varoluşu: Cengiz Aytmatov Düşüncesi Üzerinden Bir İnceleme

entelektüel üretimini kendi kültürel mirasıyla etkileşim içinde gerçekleştirir. Bu durum, kültür biliminin ve felsefesinin, mutlak ve evrensel iddialardan ziyade, göreceli ve bağlamsal bir epistemolojiye sahip olduğunu gösterir (Özlem, 2012). Kültürel fenomenlerin incelenmesi, yalnızca geçmişin ve mevcut durumun deskriptif bir analiziyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda geleceğe yönelik normatif ve preskriptif önerilerde bulunmayı da içerir. Kültür üzerine düşünmek, bu nedenle, insanın kendini anlama ve toplumsal dönüşümü yönlendirme çabasının bir parçasıdır. Kültürün dinamik ve değişken doğası, kültür biliminin ve felsefesinin de sürekli bir evrim içinde olmasını zorunlu kılar. Bu disiplinler, yeni bilgi ve deneyimlerin ışığında sürekli olarak yeniden yorumlanmalı ve geliştirilmelidir.

Bu çalışmanın amacı, kültür felsefesinin geniş perspektifinden hareketle, bir kültürün tüm fenomenlerinin ve faaliyetlerinin birlikteliğinin, o kültürü benimseyen toplumun kendini tanıması, insanlığın evrensel değerlerini kavraması ve nihayetinde küresel bir insancılığa ulaşması için ne kadar önemli olduğunu incelemektir. Yapılan genel açıklamaların ışığında bu çalışma, Cengiz Aytmatov'un kültürel ve millî varoluş düşüncesinin incelenmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda, öncelikle kültür felsefesi alanındaki filozofların görüşleri ele alınarak, Aytmatov'un düşünceleriyle paralellik gösteren yaklaşımlar incelenecek ve karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır. Analizler sonucunda elde edilen bulguların mukayeseli olarak değerlendirilmesiyle nihai sonuca ulaşılması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Makale, sözü edilen amaç doğrultusunda, nitel araştırma desenlerinden metin analizi ve hermeneutik (yorumsamacı) yaklaşım temel alınarak Aytmatov'un edebî külliyatındaki temel mesajları *Gün Olur Asra Bedel* romanındaki "Mankurt" kavramı üzerinden incelenecektir. Araştırmanın metodolojik kurgusunun ilk aşamasında, Aytmatov'un düşünce dünyasını ve geliştirdiği kültür felsefesini analitik bir çerçeveye oturtmak amacıyla, kültürün kimlik ve varoluş için merkezietini vurgulayan öncü düşünürlerden Johann Gottfried Herder, Wilhelm Dilthey ve Martin Heidegger'in ilgili teorik yaklaşımları incelenecektir. Bu filozofların özellikle kültürel kimlik, ulusal ruh, tarihsel bilinç, anlama (Verstehen), otantik varoluş ve yabancılaşma gibi Aytmatov'un eserleriyle güçlü tematik ve felsefi rezonanslar taşıyan temel kavramları ve argümanları ele alınacaktır. Bu inceleme, Aytmatov'un

metinlerinde tespit edilecek felsefi derinliğin ve kültürel analizlerin daha geniş bir entelektüel bağlamda değerlendirilmesi için kavramsal bir zemin oluşturabileceğine ulaşmayı hedefler.

İkinci aşamada, bu teorik altyapı ışığında, Cengiz Aytmatov'un edebî külliyatı birincil veri kaynağı olarak derinlemesine yorumsamacı bir analize tabi tutulacaktır. Bu kapsamda, Aytmatov'un eserlerinde toplumsal varoluş, kültürel kimliğin korunması ve yaşatılması, din, dil, sanat gibi fenomenlere ve özellikle Sovyet dönemi bağlamında kültürel belleğin yitirilmesini ifade eden "mankurtlaşma" kavramına getirdiği yorumlar üzerinde durulacaktır. Yazarın, bireyin kendi kültürünü tanıması ve sahiplenmesini otantik bir varoluşun ve ahlaki bir sorumluluğun gereği olarak gördüğü düşüncesi üzerinde durulacaktır. Bu analiz sonucunda Aytmatov'un eserlerinden damıtılan kültür felsefesi unsurları, ilk aşamada ele alınan Herder, Dilthey ve Heidegger'in felsefi perspektifleriyle diyalog içine sokularak karşılaştırmalı bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu karşılaştırma, Aytmatov'un düşüncelerinin bahsi geçen felsefi geleneklerle olan kavramsal paralelliklerini, onlardan ayrılan özgün yönlerini ve evrensel felsefi tartışmalardaki yerini belirginleştirmeyi amaçlamaktadır.

Nihayetinde, bu iki aşamalı yöntemle Aytmatov'un hem kendi kültürel coğrafyasından beslenen hem de evrensel insani durumlara ve felsefi sorgulamalara ışık tutan özgün bir kültür felsefesini nasıl inşa ettiği, bahsi geçen filozoflarla kurduğu örtük veya açık diyaloglar üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır. Bu sayede, bireyin ve toplumun kendi kimliğini inşa etme ve anlamlandırma çabasının evrensel önemine Aytmatov perspektifinden katkı sunulması hedeflenmektedir.

Kültür Felsefesinin İnsan Merkezli Yorumları

Kültür felsefesi, çeşitli tanımlamalar ve yorumlarla zenginleşen, ancak felsefe tarihinde derin ve çok yönlü tartışmalara konu olmuş bir alandır. Bu alanın karmaşıklığı ve kapsamı nedeniyle, mevcut tartışmaların tamamına yer vermek mümkün değildir. Dolayısıyla, bu incelemede, kültür ve insan arasındaki ayrılmaz bağı vurgulayan ve bu ikilinin birlikte var olduğunu savunan filozofların perspektifi üzerinden kültür felsefesine odaklanılacaktır. Bu yaklaşım, insan felsefesi olarak da adlandırılabilir ve kültürün insan varoluşundaki temel rolünü anlamak için kritik bir çerçeve sunar. İnsan ve kültürün karşılıklı etkileşimini

Kültür Felsefesi Açısından Bir Toplumun Varoluşu: Cengiz Aytmatov Düşüncesi Üzerinden Bir İnceleme

merkeze alan bu temellendirme, sonraki aşamada Cengiz Aytmatov'un düşünce yapısına bir zemin hazırlamayı amaçlamaktadır. Aytmatov'un eserlerinde sıklıkla ele alınan kültürel kimlik, gelenekler ve modernleşme gibi temalar, bu felsefi altyapı üzerinden daha derinlemesine analiz edilebilir. Kültürün insan bilincini ve varoluşunu nasıl şekillendirdiğine dair felsefi sorgulamalar, Aytmatov'un edebi eserlerinde işlediği temaların daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine olanak tanır.

Bu bağlamda, kültür felsefesinin insan-kültür etkileşimine odaklanan yaklaşımları, kültürel fenomenlerin anlaşılmasında önemli bir rol oynar. İnsanların değerleri, inançları ve davranışları, içinde bulundukları kültürel ortam tarafından derinlemesine etkilenir. Kültürel normlar ve semboller, bireylerin kimliklerini oluşturur ve toplumsal etkileşimlerini yönlendirir. Bu nedenle, kültürel fenomenleri anlamak, insan davranışlarını ve toplumsal dinamikleri anlamakla yakından ilişkilidir. Bu felsefi temellendirme, Aytmatov'un eserlerinde ele aldığı kültürel temaların daha kapsamlı bir şekilde incelenmesine ve yorumlanmasına zemin hazırlar.

Johann Gottfried von Herder, “kültür” kavramını felsefi bir terim olarak ilk kullanan düşünürdür. Herder’e göre kültür, toplumların “doğal durum”dan sıyrılarak, kendileri için yararlı ve doğru buldukları hedeflere ulaşma yolunda sergiledikleri faaliyetlerin ve bu faaliyetler sonucunda ortaya çıkan ürünlerin genel adıdır. Bu bağlamda “kültür”, her topluluğun, sınıfın ve halkın kendine özgü kültürlerini içeren çoğulcu bir anlam taşır. Felsefi bir terim olarak “kültür”, Herder’in üst kavram olarak kullandığı “insanlık”ın farklı tarihsel dönemlere veya toplumlara özgü duyuş, sezış ve düşünüş biçimlerinin (zihniyet) dil, din, teknik, sanat, ekonomi, mit, bilim ve felsefe aracılığıyla ifade edilmesidir. Tüm bunlar, kültürün unsurları ve dışavurum şekilleridir. Bu bakış açısıyla kültür, öncelikle tarihseldir ve doğayı kendi amaçlarına göre dönüştürebilen tek varlık olan insanın eseridir. Dolayısıyla kültüre odaklanan bir felsefe, bir “kültür felsefesi”, aynı zamanda bir “insan felsefesi”dir (Özlem, 2012).

Johann Gottfried von Herder’e göre insan, kendi durumunu ve koşullarını, daha iyi bir yaşam kurma amacıyla bilinçli olarak şekillendiren, aktif bir varlıktır. Bu kendini inşa etme süreci, ulusların güçlenme çabalarından bireylerin yaşamlarını iyileştirme arayışlarına kadar toplumun her alanında gözlemlenir.

İnsanlar, sürekli olarak daha iyisini yapabileceklerine inanarak toplumsal normları, kültürel ifadeleri ve kurumları değiştirir ve geliştirirler. Bu bağlamda insanlık, evrensel bir insancılık (hümanite) ideali etrafında birleşme eğilimindedir ve bu ideal, ortak bir hukuk ve ahlak anlayışının oluşturulmasıyla somutlaşır; zira gerçek hümanite ancak bu şekilde tanınabilir ve uygulanabilir hâle gelir (Ateşoğlu ve Özlem, 2012).

Herder, insanlık tarihinin sadece bir dizi olaylar silsilesi olmadığını, aksine derin felsefi anlamlar taşıdığını ve bu anlamların insanlığın gelişimini anlamak için kritik olduğunu ileri sürer. Her bir kültür ve halkın kendine özgü bir değeri olduğunu, dolayısıyla evrensel bir tarih çizgisi oluşturanın yanıltıcı olduğunu savunarak kültürel çeşitliliğin önemini vurgular. Bu bağlamda, her toplumun kendi özgün koşulları içinde nasıl evrildiğini incelemek gerektiğini belirtir. Herder, “halk ruhu” olarak bilinen kavram aracılığıyla, her toplumun kendi kültürünü koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğunu ifade eder ve bu, kültürel özgünlüğe büyük bir önem atfettiğini gösterir. İnsancılık idealine gelince, Herder, farklı kültürler arasında karşılıklı anlayış ve saygı yoluyla evrensel bir insanîyet bilincine ulaşabileceğine inanır ve insanlık tarihini, insan ve kültürünün değerini ortaya koyan bir süreç olarak ele alır (J. G. Herder, 2020).

Başka bir kültür filozofu olan Dilthey ise anlamın oluşumunu, kültürel bir bağlama yerleştirir. Birey, anlamı inşa etmek için bir toplumun ve kültürün içine doğar. Bu kültür, bireyin kendi varoluşsal konumunu anlamlandırmasında temel bir referans noktası sunar. Bir işaretin “ifade” olarak algılanması hem insan doğasının özelliklerinin kavranmasını hem de paylaşılan kültürel bir zemini gerektirir. Bireysel deneyimler ve ilişkiler, işaretlerin anlamlandırılmasında kritik rol oynar; ancak bu süreç, bireyin içinde bulunduğu “nesnel tin” olarak adlandırılan kültürel ortam tarafından derinlemesine etkilenir. Kültürel öğrenme mekanizmaları sayesinde, bireyler dil ve davranışları büyük ölçüde bilinçsizce yorumlayabilirler. Dolayısıyla, anlamın inşası hem bireysel deneyimlere hem de ortak kültürel arka plana dayanır ve bu etkileşim, bireyin kendini gerçekleştirmesinin temelini oluşturur (W. Dilthey, 1986). Doğal olarak kişi kendini tanıması için kültürden başlar ve ardından tüm insanlığın bir kültürün ürünü olduğunu düşünerek tüm kavim ve kültürlerle anlayışlı olur.

Kültür Felsefesi Açısından Bir Toplumun Varoluşu: Cengiz Aytmatov Düşüncesi Üzerinden Bir İnceleme

Heidegger ise kültür felsefesine yukarıdaki düşünürlere benzer bir yaklaşımla daha çok hermenötik bir varoluş açısından yaklaşır. Onun “Dasein” dediği insan kültürel olarak bir toplum üyesi olan varlıktır. Dasein var olması için bir ortama ihtiyacı vardır. Böylece insanlığının farkına varır. Onun bu şiirsel varoluşu dil ile gerçekleşir. Nitekim Heidegger’e göre dil varlığın evidir. Bu insana anlam arayışında yardımcı olur. Böylece kendini bir toplumun kültürün içinde bulan Dasein varoluşunu anlamlandırırken başkalarının anlamlandırma çabasına da saygı duyar ve onları anlar. Dasein, her zaman belirli bir tarihsel ve kültürel bağlamda var olur. Bu bağlam, Dasein’in kim olduğunu, nasıl var olduğunu ve dünyayı nasıl deneyimlediğini belirler. Doğum yeri, zamanı, dili ve toplumsal normlar gibi koşullar, Dasein’in varoluşunu şekillendiren temel unsurlardır. Bu, Dasein’in varoluşunun rastlantısal olmadığını, aksine belirli bir “dünya-içinde-varlık” durumunun zorunlu sonucu olduğunu gösterir (M. Heidegger, 2006). Bu zorunluluk hayatı yaşanabilir kılmak için kendi içinde bulunduğu duruma kültüre uygun yaşaması ve bunun sonucunda kendini bulma sürecine evrilir.

Netice itibarıyla 18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına uzanan zaman diliminde, Alman felsefesine damgasını vuran Herder, Dilthey ve Heidegger, kültür felsefesine özgün ve derinlikli yaklaşımlar getirmişlerdir. Herder, Aydınlanmanın evrenselciliğine karşı çıkarak kültürel görelliliği, ulusal kimlikleri ve dilin önemini vurgulamış, her kültürün kendi içinde değerli olduğunu ve tarihsel bağlamında anlaşılması gerektiğini savunmuştur. Dilthey, tin bilimlerinin metodolojisine odaklanarak “anlama” kavramını öne çıkarmış, insan deneyiminin içsel olarak kavranması gerektiğini ve kültürün tarihsel süreç içinde değiştiğini belirtmiştir. Heidegger ise varoluşçu ontolojisiyle kültürü ele almış, “Dasein” kavramı üzerinden insanın dünyayla etkileşimini, dilin ve geleneğin varoluşsal önemini vurgulamış, kültürel fenomenleri varoluşsal sorulara cevap arayışı olarak değerlendirmiştir. Bu üç filozofun yaklaşımları, kültürel çeşitliliğin, tarihsel bağlamın ve insan deneyiminin önemini vurgulayarak, kültür felsefesinin temel taşlarını oluşturmuşlardır. Dolayısıyla Herder’in kültür kavramını felsefi bir terim olarak ortaya koyması, Dilthey’in anlamın oluşumunu kültürel bağlama yerleştirmesi ve Heidegger’in Dasein kavramıyla insanın kültürel varoluşunu hermenötik bir perspektifle incelemesi, kültürün insan bilincini ve varoluşunu nasıl şekillendirdiğine dair zengin bir bakış açısı sunmaktadır. Bu filozofların eserleri, kültürün sadece bir toplumun ürünleri olmadığını, aynı zamanda

bireylerin kimliklerini, değerlerini ve davranışlarını derinlemesine etkileyen bir varoluşsal zemin olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, kültür felsefesi, insan felsefesiyle iç içe geçmiş bir alan olarak, kültürel fenomenlerin ve insan davranışlarının anlaşılmasında kritik bir rol oynadığı görülmektedir.

Aytmatov'un Kültür Felsefesi

Cengiz Aytmatov, edebî yetkinliğinin yanı sıra, eserlerinde derin felsefi izlekler barındıran bir yazardır. Sovyet döneminin siyasi koşulları altında, düşüncelerini doğrudan ifade edemeyen Aytmatov, roman ve hikâyeleri aracılığıyla felsefi görüşlerini edebî metinlere ustalıkla yedirmiştir. Bu felsefi yaklaşımın temelinde, insancıl (hümanist) bir bakış açısı ve varoluş mücadelesi yer almaktadır. Aytmatov, bireysel varoluşun yanı sıra, toplumsal ve kültürel varoluşun da önemini vurgulamıştır. Ona göre, milletler kimliklerini koruyup özgürce yaşadıkları sürece varlıklarını sürdürebilirler (Kolcu, 1998). Bu varoluş anlayışı, farklı milletlere saygıyı ve evrensel bir insancıl felsefeye ulaşma idealini de içermektedir. Aytmatov'un eserlerinde işlenen temalar, bu felsefi zeminde şekillenerek, insan, kültür ve varoluş arasındaki karmaşık ilişkiyi derinlemesine ele almaktadır.

Aytmatov'un edebi kimliği, ilk bakışta Türk varoluşuna dair derin bir felsefi anlayışla ayrılmaz bir bütünlük sergiler. Ancak eserlerinde doğa, yurt, dil, insan ve kutsallık gibi temel kavramlara getirdiği yorumlar, kapsamlı bir insan felsefesinin tezahürü olarak karşımıza çıkar. Aytmatov gerek yatay gerekse dikey paradigmlar içerisinde, söz konusu felsefi kavramların açılımına dair zengin bir metinsel doku sunar. Eserlerinde oluşturduğu üst dil seviyesi, evrensel ve millî dilin özünde aynı temel koda dayandığını gösterir. Yurt felsefesini devlet felsefesi düzeyine yükselten Aytmatov, devlet düşüncesinin esaslarını yurt mefumu aracılığıyla somutlaştırır. Bu yaklaşım, yazarın tüm külliyatına sirayet eden temel bir gerçeği ifade eder. Toprağın kutsallığı, vatan ve dünya sevgisi, tek bir obadan başlayarak evrenin sonsuzluğuna uzanan bir mefhum olarak belirmektedir. Tarih ve günümüz, birey ve millet, yurt ve devlet arasında köprüler kuran Aytmatov, varoluş felsefesinin inceliklerini ve insan haklarının evrensel kaynaklarını eserlerinde ustalıkla ortaya koyar (Nerimanoğlu, 1998). Dolayısıyla ona göre kendini, evini, milletini bilen zaten bir şekilde başka evleri, başka milletleri de bilecek ve saygı gösterecektir. Bu saygı evrensel ahlak yasasının temelini oluşturacaktır.

Kültür Felsefesi Açısından Bir Toplumun Varoluşu: Cengiz Aytmatov Düşüncesi Üzerinden Bir İnceleme

Aytmatov, edebî eserlerini kaleme alırken, Kırgız kültürünün temel taşları olan Manas Destanı, mitolojik unsurlar ve folklorik öğelerden ustaca yararlanmıştır. Bu unsurları kullanarak, hem okuyucuya kültürel mirasın önemini aktarmış hem de bu yerel değerler aracılığıyla evrensel temalara ulaşmıştır. Bu sistematik yaklaşım, Aytmatov'un tüm eserlerinde gözlemlenebilir bir özelliktir. Yazar, bu sayede hem kendi kültür ve coğrafyasında anlaşılabilirliği sağlamış hem de evrensel mesajlar vererek dünya edebiyatında kendine özgü bir yer edinmiştir (Cumakonova, 1998). Aytmatov'un eserlerinde vurguladığı millî varoluşçuluk ve rejimin baskısına karşı özgürlük mücadelesi, bireyin millî kimliğinden yola çıkarak evrensel bir insancıl hareketin önemini vurgular. Bu bağlamda, Aytmatov'un eserleri, yerel ve evrensel olanın iç içe geçtiği, kültürel kimliğin evrensel insanlık değerleriyle harmanlandığı bir edebî zemin sunmaktadır.

Aytmatov'un kültür felsefesi, tam olarak bu noktada belirginleşir. Kültür felsefesinin ele aldığı problem alanlarında, özellikle yukarıda bahsedilen filozofların anlam arayışı ve varoluş mücadelesi çabalarında, Aytmatov'un kültürle kurduğu ilişki devreye girer. Yani Aytmatov, felsefi sorgulamaları kültürün içinde konumlandırarak, evrensel insanlık sorunlarını kültürel bağlamda ele alır. Aytmatov'un kültür felsefesinin kalbinde ise, özellikle *Gün Olur Asra Bedel* ve *Beyaz Gemi* gibi romanlarında, “mankurtlaşma” kavramı yatar. Aytmatov, bu güçlü metaforla, kültürel kimliğin yitirilmesini, bireyin kendi köklerinden ve geçmişinden koparak yabancılaşmasını resmeder. *Gün Olur Asra Bedel* romanında ete kemiğe bürünen “Mankurt Efsanesi”³ üzerinden anlatılan bu kavram, sadece bir edebî ifade olmanın ötesine geçerek, modern dünyanın birey ve toplumlar üzerindeki yıkıcı etkilerine dair derin bir eleştiri sunar. Mankurt, kendi kültürel mirasını reddeden, dış güçlerin etkisiyle zihni ve ruhu esir alınan, böylece kimliksizleşen bir bireyi

³ Sarı-Özek'in kavurucu güneşinde “mankurt”laştırılmak üzere bırakılan tutsakların çoğu, açlık veya susuzluktan değil, başlarına geçirilen deve derisinin kuruyup büzülmesi sonucu oluşan dayanılmaz acıdan ölüyordu. Deve derisi büzüldükçe ve kazınan saçlar yeniden uzamaya başladıkça, tutsaklar dayanılmaz bir işkenceye maruz kalıyordu. Bu işkence sonucunda ya ölüyor ya da aklını ve hafızasını kaybederek “Mankurt” oluyordu. Juan-Juanlar, işkencenin beşinci günü hayatta kalanları kontrol ediyor ve mankurtlaştırmayı başardıkları tutsakları alıp besliyorlardı. Mankurtlar, güçlü kuvvetli on tutsak değerinde sayılıyordu ve Juan-Juan geleneklerine göre bir mankurt öldürmenin bedeli, hür bir insanın ölümüne göre üç kat daha fazlaydı:(Aytmatov, 1991: 144-145)

temsil eder. Aytmatov, bu figürle, kültürel yozlaşmanın ve kimlik kaybının modern çağın en büyük sorunlarından biri olduğunu vurgular. Bu bağlamda, mankurtlaşma, sadece bireysel bir trajedi değil, aynı zamanda toplumsal bir çöküşün de simgesi hâline gelir. Yazar, bu kavram aracılığıyla, bireylerin ve toplumların kendi kültürel değerlerine sahip çıkmasının, onları korumasının ve gelecek nesillere aktarmasının hayati önemini gözler önüne serer.

Netice itibarıyla Aytmatov, “mankurtlaşma” kavramıyla, kültürün özünü, insan ve toplumla olan ilişkisini, değerler sistemlerini ve kültürel değişimi ele alır. Ona göre kültür, sadece geçmişten gelen bir miras değil bununla birlikte sürekli bir değişim ve dönüşüm sürecidir. İnsanın kültürle olan etkileşimi, onun kimliğini şekillendirir ve toplumsal yaşamı derinden etkiler. Aytmatov, eserlerinde, özellikle Sovyet döneminde Kırgız toplumunun yaşadığı değişimler üzerinden, gelenek ve modernlik arasındaki çatışmayı, kültürel değerlerin yozlaşmasını ve kimlik kaybını ustalıkla işler. Dilin, dinin, sanatın ve bilim-teknolojinin kültürel etkilerini de eserlerinde derinlemesine ele alan Aytmatov, kültürlerarası ilişkilerin önemini ve kültürel hoşgörünün gerekliliğini vurgular. Onun kültür felsefesi, insan ve toplumun temel sorunlarına dair derin bir anlayış sunar ve okuyucuyu kültürel kimlik, değerler ve değişim üzerine düşünmeye sevk eder.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Cengiz Aytmatov’un edebî ve felsefi mirası, kültür felsefesinin temel argümanlarıyla ne denli derin ve organik bir bağ içerisinde olduğunu kapsamlı bir biçimde ortaya koymuştur. Bu çalışmada özellikle *Gün Olur Asra Bedel* romanındaki “Mankurt” kavramı üzerinden gidilmiş ve bazı akademik çalışmalardan faydalanılarak bu sonuca ulaşılmış olsa da Aytmatov’un diğer başka roman ve hikayelerinde ısrarcı bir kültür felsefesinden bahsedildiği göze çarpmaktadır. Araştırma, kültürün birey ve toplumların varoluşsal anlam ve kimlik arayışlarındaki vazgeçilmez rolünü, Johann Gottfried Herder, Wilhelm Dilthey ve Martin Heidegger gibi düşünürlerin teorik perspektifleri ışığında irdelemiş; bu felsefi yaklaşımların Aytmatov’un zengin külliyatındaki somut yansımalarını ve özgün yorumlarını tespit etmiştir. Aytmatov’un, bu filozofların düşünsel zemininden beslenmekle kalmayıp, kendi özgün deneyimleri ve edebî dehasıyla bu temaları yeniden yorumlayarak ve

Kültür Felsefesi Açısından Bir Toplumun Varoluşu: Cengiz Aytmatov Düşüncesi Üzerinden Bir İnceleme

romanın bütünselliğinden yararlanarak evrensel bir kültür felsefesi dili oluşturduğu anlaşılmıştır.

Nitekim yapılan analizler net bir şekilde göstermiştir ki, Herder'in bireylerin ve toplulukların kendi özgün kültürel kimliklerini özgürce ifade etmeleri ve bu yolla çeşitlilik içinde bir "hümanite" idealine ulaşılacağı yönündeki temel vurgusu, Aytmatov'un eserlerinde, özellikle totaliter rejimlerin ve kültürel baskı politikalarının bireysel özerkliği ve toplumsal varoluşu nasıl çökerttiğine dair keskin eleştirilerle çarpıcı bir paralellik arz etmektedir. Aytmatov, Herderci bir duruşla, her bir kültürün insanlığın kolektif bilgelik hazinesine benzersiz bir katkı sunduğunu ve bu kültürel çeşitliliğin muhafazasının sadece bir tercih değil, evrensel bir etik sorumluluk olduğunu güçlü bir şekilde telkin eder. Onun karakterleri, kendi kültürel özyüklerini yaşatma mücadelesi verirken, aslında insanlığın ortak değerlerini de savunmaktadırlar.

Dilthey'in, kültürün ve tarihsel bilincin, insanın kendi varoluşunu, çevresini ve dünyayı anlamlandırmasında temel bir referans çerçevesi sunduğu yönündeki "anlama" kavramı ve tin bilimleri anlayışı, Aytmatov karakterlerinin kendi kimliklerini, aidiyetlerini ve yaşamlarının anlamını ısrarla kendi kültürel mirasları ve tarihsel kökleri içinde arayışlarında tecessüm etmektedir. Kültürel belleklerinden ve köklerinden koparılan bireylerin maruz kaldığı derin anlamsızlık, kimlik bunalımı ve yabancılaşma hâlleri, Diltheyci perspektifin Aytmatov'un dokunaklı anlatıları aracılığıyla ne denli güçlü bir biçimde teyit edildiğini göstermektedir. Bu durum, kültürel sürekliliğin bireysel psikoloji ve toplumsal sağlık için hayati önem taşıdığını ortaya koyar.

Benzer bir biçimde, Heidegger'in "Dasein" (orada-varlık) kavramının, insanın dünyaya "atılmış" bir varlık olarak öncelikle dil, gelenek ve kültür aracılığıyla kendi otantik varoluşunun bilincine varması ve anlamlı bir yaşam kurması süreci, Aytmatov'un eserlerinde kültürel aidiyetin, ana dilin ve paylaşılan geleneklerin kimlik inşasındaki ve otantik bir benlik bilincinin geliştirilmesindeki kurucu ve merkezi rolüne yapılan ısrarlı vurguyla derin bir uyum içindedir. Dolayısıyla, bireyin kendi kültüründen ve dilinden mahrum bırakılması, Heideggerci bir okumayla, onun otantik varoluş imkânının ve dünyaya anlamlı bir biçimde kök salma potansiyelinin de elinden alınması anlamına gelmektedir; bu da bireyi varoluşsal bir boşluğa iter.

Aytmatov'un bu evrensel felsefi temaları edebî bir formda ustalıkla işleyişinin ve özgün bir katkıya dönüştürüşünün en çarpıcı ve sembolik örneği, şüphesiz "mankurtlaşma" kavramıdır. Bu kavram, yalnızca bireysel bir hafıza kaybını veya kimlik erozyonunu değil, çok daha kapsamlı bir şekilde, bir toplumun tarihsel bilincini, kültürel sürekliliğini, manevi değerlerini ve sonuç olarak kolektif ruhunu ve varoluş direncini yitirmesini ifade eden sarsıcı ve çok katmanlı bir metafor olarak işlev görür. Mankurtlaşma, adı geçen filozofların kültürel yabancılaşma, otantisitenin yitimi ve kimliksizleşme tehlikelerine dair soyut teorik uyarılarının, Aytmatov'un dehasıyla ete kemiğe bürünmüş, somut ve edebi bir tezahürüdür. Yazar, baskıcı ideolojilerin ve sömürgeci pratiklerin bu tür bir kimliksizleşmeyi bilinçli ve sistematik bir biçimde nasıl ürettiğini ve bunun hem bireyler nezdinde onulmaz trajedilere hem de toplumlar arası güvensizlik ve çatışmalara nasıl zemin hazırladığını çarpıcı bir vahametle gözler önüne serer.

Bu çalışmadan elde edilen en temel ve kapsamlı sonuç, Cengiz Aytmatov'un, eserleri aracılığıyla sadece kendi coğrafyasının ve çağının tanıklığını yapan bir edebiyatçı değil, aynı zamanda evrensel sorunlara kafa yoran ve derinlikli çözümler arayan bir kültür filozofu kimliği taşıdığıdır. Onun eserleri aracılığıyla ortaya koyduğu ve edebî bir duyarlılıkla işlediği kültür felsefesi, bir toplumun kendi kültürel mirasına aktif bir biçimde sahip çıkmasının, bu mirası dogmatik kalıplara hapsedmeden özgürce geliştirip gelecek nesillere aktarmasının, bireysel özgürlüğün, otantik bir varoluşun tesisinin ve nihayetinde evrensel insanlık değerlerinin ve küresel barışın korunmasının vazgeçilmez ve ertelenemez bir ön koşulu olduğunu altını çizerek vurgular.

Aytmatov'a göre kültürel özgürlük ve kültürel kimliğe saygı, bireysel, ulusal ve evrensel düzlemlerde birbirini organik olarak tamamlayan, karşılıklı olarak besleyen ve bu nedenle bölünemez bir bütünlük arz eden temel insani haklardır. Kendi otantik kültürel kimliğine bilinçli bir şekilde sahip çıkan ve bu kimlikle barışık olan birey ve toplumların, farklı kültürlerin değerlerine ve yaşam biçimlerine de aynı saygıyı göstereceği ve böylece karşılıklı anlayışa dayalı evrensel bir barış ve iş birliği ortamına anlamlı katkılarda bulunacağı düşüncesi, Aytmatov felsefesinin temel direklerinden ve en umut verici mesajlarından biridir. Bu, farklılıkların bir çatışma unsuru değil, bir zenginlik

Kültür Felsefesi Açısından Bir Toplumun Varoluşu: Cengiz Aytmatov Düşüncesi Üzerinden Bir İnceleme

kaynağı olarak görüldüğü bir dünya tasavvurudur.

Cengiz Aytmatov'un kültürel kimlik, bireysel ve toplumsal özgürlük, tarih bilinci ve evrensel insancılık üzerine geliştirdiği bu derinlikli düşünceler, kültür felsefesi literatürüne, edebi anlatının gücüyle desteklenmiş özgün ve son derece değerli bir katkı sunmaktadır. Özellikle onun literatüre armağan ettiği "mankurtlaşma" kavramı, sömürgecilik sonrası travmalar, kültürel asimilasyon politikaları, ulusal hafızanın kasıtlı olarak silinmesi veya çarpıtılması (tarihi unut(tur)ma pratikleri) ve modern çağın getirdiği kimliksizleştirme ve köksüzleştirme politikalarının birey ve toplum üzerindeki yıkıcı ve uzun erimli sonuçlarını anlamak ve analiz etmek için bugün dahi geçerliliğini ve entelektüel gücünü koruyan eşsiz bir analitik araç ve güçlü bir uyarı niteliğindedir.

Aytmatov'un felsefesi, kültürel çeşitliliğin bir tehdit değil, aksine insanlığın ortak mirasının vazgeçilmez bir zenginliği olarak kabul edildiği, farklı kültürlerin birbirini tahakküm altına almadan, anlayarak, saygı duyarak ve birbirlerinden öğrenerek bir arada yaşayabildiği çoğulcu ve adil bir dünya idealine kuvvetle işaret eder. Bu yönüyle, onun eserleri ve derinlikli düşünceleri, sadece Sovyet ve Sovyet sonrası coğrafyaların özgün deneyimleri için değil, aynı zamanda küreselleşmenin getirdiği kültürel homojenleşme baskıları, kimlik siyasetlerinin karmaşık dinamikleri ve dijital çağın bellek üzerindeki etkileri gibi çağdaş meydan okumalarla yüzleşen tüm toplumlar için hayati dersler, etik bir pusula ve ilham verici bir direniş modeli sunmaktadır.

Nihayetinde, Aytmatov, bireyin kendi otantik kültürel kökleriyle olan yaşamsal bağını koparmadan, hatta tam da bu köklerden güç alarak evrensel insani değerlere ve anlayışlara ulaşabileceğini somut bir biçimde göstererek, yerel kimlik ile evrensel insanlık durumu arasında diyalektik ve yapıcı bir köprü kurar. Bu başarı, onun düşünsel mirasının en kalıcı ve en değerli yönlerinden birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla, Cengiz Aytmatov'un çalışmaları, yalnızca Kırgız ve Türk dünyası edebiyatının bir zirvesi olarak değil, aynı zamanda kültür felsefesi tartışmalarında, insanlığın anlam arayışına ve kültürel kimliklerin yaşatılması mücadelesine derinlikli ve otantik bir varoluşçu ve hümanist bir ses olarak hak ettiği yeri almalı ve bu perspektifle değerlendirilmelidir. Nitekim onun mirası, gelecekteki kültürel ve felsefi çalışmalara ilham vermeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Aytmatov, C. (1991). *Gün olur asra bedel* (R. Özdek, Çev.). Ötüken Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe sözlüğü* (7. bs). Paradigma.
- Cumakunova, G. (1998). Ulu Sözün Uzantısı. *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*.
- Dilthey, W. (1986). "The Hermeneutics of The Human Sciences". İçinde K. M. Vollmer (Ed.), *In The Hermeneutics Reader: Texts of the German Tradition from the Enlightenment to the Present*. (ss. 148-164). Blackwell.
- Heidegger, M. (2006). *Varlık ve zaman* (K. H. Ökten, Çev.). Agora Kitaplığı.
- Johann Gottfried, H. (2020). *Tarih felsefesi* (S. B. Arvasi, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Kolcu, A. İ. (1998). Cengiz Aytmatov eserlerinde bir milli romantik unsur olarak milli hafızanın işleniş biçimi ve taşıdığı önem. *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*.
- Nerimanoğlu, K. V. (1998). Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Türklük Felsefesi. *Doğumunun 70. Yıldönümünde Cengiz Aytmatov, Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*.
- Özlem, D. (2012). *Kültür bilimleri ve kültür felsefesi*. Notos Kitap.
- Özlem, D. ve Ateşoğlu, G. (2012). *Tarih felsefesi -seçme metinler*. Doğu Batı Yayınları.

Etik Beyan

"Kültür Felsefesi Açısından Bir Toplumun Varoluşu: Cengiz Aytmatov Düşüncesi Üzerinden Bir İnceleme" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Çatışma Beyanı

Bu çalışmanın herhangi bir kişi veya kurumla çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

This study is theoretically grounded in a nuanced understanding of two core concepts: the intricate nature of "culture" and the comprehensive scope of "philosophy of culture." Culture, in this context, is approached not as a monolithic or easily defined entity, but as a complex and multifaceted construct. It is understood as the entirety of material products (such as tools, architecture, and art objects) and spiritual creations (including belief

Kültür Felsefesi Açısından Bir Toplumun Varoluşu: Cengiz Aytmatov Düşüncesi Üzerinden Bir İnceleme

systems, values, traditions, and knowledge) that are actively transmitted from one generation to the next within human societies, primarily through processes of social interaction and learning rather than biological inheritance. Complementing this, the philosophy of culture provides the overarching framework, serving as a critical and reflective discipline that meticulously examines the phenomenon of culture. It delves into culture's profound connections to humanity's origins, its fundamental essence, its dynamic historical transformations across different epochs and societies, and its diverse manifestations through various phenomena such as language, intricate religious systems, artistic expressions, ethical frameworks, political structures, and technological advancements. This philosophical lens allows for a holistic exploration of how cultures emerge, evolve, and shape human experience.

Recognizing the inherent complexities of studying cultural phenomena, this research adopts a specific epistemological stance. It is acutely cognizant of the fact that all epistemological inquiries into culture—that is, attempts to understand and generate knowledge about it—are inevitably shaped by the researcher's own socio-cultural background, experiences, and perspectives. Consequently, such inquiries cannot achieve a purely objective, value-neutral standpoint detached from human subjectivity. This understanding leads to the embrace of a contextual epistemology, which acknowledges that knowledge about culture is always situated, partial, and constructed within specific interpretive frameworks. It is with this self-aware epistemological posture that the research centers its analytical focus on the extensive and rich literary corpus of Cengiz Aytmatov, a pivotal figure whose narratives offer profound insights into cultural dynamics.

The primary and central aim of this investigation is to conduct an in-depth analysis of Cengiz Aytmatov's distinct conceptualization of cultural and national existence. This exploration will navigate the complex tapestry of ideas woven throughout his literary works, paying particular attention to a set of recurrent and crucial concepts that form the bedrock of his cultural critique and vision. These include the formation and assertion of cultural identity, the nature and significance of national consciousness, the role and fragility of historical memory, the pervasive experience of alienation in a rapidly

changing world, and, most notably, his unique and resonant concept of 'mankurtization'—a term he coined to describe the devastating loss of cultural roots, historical consciousness, and individual identity under oppressive regimes or ideologies. To achieve this depth of analysis, the study will employ qualitative research designs, primarily relying on meticulous textual analysis of Aytmatov's narratives and a hermeneutic (or interpretive) approach, which seeks to uncover the deeper meanings, symbolic structures, and philosophical underpinnings embedded within his texts.

Following the detailed interpretive analysis of Aytmatov's works, the thematic patterns and philosophical inferences derived will be systematically subjected to a rigorous comparative analysis. This comparative dimension will involve juxtaposing Aytmatov's ideas with the relevant theoretical frameworks and approaches of several pioneering thinkers who have made substantial contributions to the field of cultural philosophy. Specifically, the study will engage with the works of Johann G. Herder, known for his emphasis on the uniqueness and value of individual national cultures and language; Wilhelm Dilthey, who highlighted the importance of "understanding" (*Verstehen*) and lived experience (*Erlebnis*) in the human sciences and cultural interpretation; and Martin Heidegger, whose existentialist philosophy, particularly concepts like "*Dasein*" (being-there) and "being-in-the-world," offers valuable perspectives on human existence as fundamentally shaped by cultural and historical contexts. This comparative engagement is intended to illuminate both the convergences and divergences between Aytmatov's literary-philosophical insights and established currents in cultural philosophy.

Ultimately, through this comprehensive and comparative evaluation, the research endeavors to achieve several interconnected goals. Firstly, it aims to underscore the critical and indispensable importance of the holistic phenomena and activities that constitute a culture—its language, traditions, arts, values, and historical narratives—for the collective self-knowledge and identity affirmation of the society that embraces and perpetuates it. Secondly, it seeks to demonstrate how such cultural self-awareness can foster a deeper comprehension of universal human values and contribute to the eventual attainment of a more inclusive and empathetic global

Kültür Felsefesi Açısından Bir Toplumun Varoluđu: Cengiz Aytmatov Dđuncesi zerinden Bir İnceleme

humanism. Concurrently, and with equal emphasis, the study strives to meticulously reveal and articulate Cengiz Aytmatov's original and significant contributions to this ongoing, universal philosophical dialogue on culture and human existence, thereby highlighting the enduring profundity and contemporary relevance of his intellectual world.